

УДК [81'25:801.73]:130.2

Н. В. Бевз,

кандидат філософських наук, доцент
(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

ПЕРЕКЛАД ФІЛОСОФСЬКИХ ТЕКСТІВ У СУЧАСНОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

Аналізується ситуація, пов'язана з ідеєю створення української елітарної філософської мови, якій активно протистойть експансія англomовного філософського спілкування та англomовних перекладів, обсяг і значення яких в світовому культурному процесі не можна порівняти з вітчизняними продуктами перекладу. Перекладач, як і сучасний український філософ, знаходиться в ситуації "подвійної герменевтики", оскільки, з одного боку, розуміє необхідність власної участі у створенні українськомовного філософського термінологічного апарату і філософського середовища спілкування, а з іншого – усвідомлює перспективу включення до загальноєвропейського і англо-американського культурного філософського англomовного контексту.

Якісний переклад є неодмінною умовою, без якої не може функціонувати інформаційний обмін і не можуть задовольнятися численні запити сучасного суспільства, що визначається, передусім, як суспільство інформаційне. Сучасна людина перебуває як би в процесі перманентної комунікації, в якій зовнішня (іноземна) інформація відіграє не менш важливу роль, ніж вітчизняна. Причому, якщо в минулі часи проблема перекладу та специфіка перекладацького процесу асоціювалася, насамперед, з літературною формою, де на перший план виступав художньо-естетичний момент, або з теологічної сферою, де переклад виконував важливу сакральну функцію, то зараз висувається блок "репродуктивних" текстів, який належить до сфери інформаційно-орієнтованого прагматичного перекладу.

Переклад – необхідна ланка асиміляції світової думки українською культурою, інтелектуальним співтовариством. Видатні філософи минулого і сучасності повинні "заговорити" українською мовою, "відбутися" у ній. При появі українською мовою перекладів текстів Платона і Аристотеля, Декарта, Гусерля мислення буде мати надійне підґрунтя для існування і тоді відшліфується національна філософська термінологія.

В останні роки в Україні активізувалися переклади філософських текстів, проте часто страждає їх якість, через що перекладений текст не завжди придатний для використання як в освіті, так і в дослідницькій науковій роботі. Мабуть, соціальна практика не перестане потребувати створення якогось стандарту перекладу гуманітарних текстів, незважаючи на визнання утопічності проекту досконалого перекладу.

У 2001 році був створений перший Український філософський фонд. Одна з його цілей – організація і публікація перекладів видатних творів з філософії та інших гуманітарних дисциплін. З точки зору Президента Українського філософського фонду, голови редколегії серії "Сучасна Гуманітарна бібліотека" С. В. Пролеєва [1], причини незадовільних перекладів філософських творів у тому, що, по-перше, часто переклад філософських текстів робить філолог, а не професійний філософ. І по-друге, перекладач-філолог може добре знати мову оригіналу, знати добре українську мову, але не бути добре знайомим (в плані розуміння) з мовою філософії. Внаслідок цього зникає строгість термінології, деформується зміст оригіналу. Такий переклад може не допомогти, а нашкодити, бо він формує неправильне уявлення і смислове значення абстракції.

Серед причин незадовільних перекладів філософських текстів також – недостатній досвід перекладів філософської літератури, відсутність постійної перекладацької традиції в цій області. Переклад філософського твору – це високе літературне і інтелектуальне мистецтво. Потрібен час, накопичення досвіду, усталена традиційність перекладацьких рішень. Мова йде про досвід, який би сприяв розвитку української філософської мови.

Відповідності багатьох філософських понять в українській мові або відсутні взагалі, або не є загальноприйнятими серед філософів. Перекладач стикається з парадоксальною ситуацією відсутності мови, на яку йому треба перекладати.

Процес перекладу українською мовою в значній мірі перетворюється в процес створення української філософської мови [2: 218]. Переклад потребує певного інтелектуального середовища, яке б його сприймало, обговорювало, корегувало, використовувало в науковому дискурсі, і тоді він (переклад) якісно змінюється, стаючи інтерсуб'єктивним результатом інтелектуальної комунікації. Тому переклад філософських творів – це переважно тривалий процес, який передбачає не один варіант, не одну спробу перекладу. Ось чому одне із завдань серії "Сучасна Гуманітарна бібліотека" – стимулювати формування традицій, де будуть проростати високоякісні версії філософських творів, які будуть збагачувати українську культуру.

Такі компоненти при виданні перекладацького філософського тексту, як супутня аналітична стаття, предметний та іменний покажчики, коментар і примітки, спеціальний додаток дуже важливі і практично невід'ємні складові філософського перекладу.

Останнім часом на українську мову були перекладені твори Платона, Цицерона, Сенеки, Бл. Августина, Т. Гобса, І. Канта, Ф. Ніцше, Б. Рассела, Л. Вітгенштейна, М. Вебера, Х. Ортега-і-Гассета, Р. Колінгвуда, Ж. Сартра, М. Гайдеггера, Г. Марселя, К. Поппера, П. Рікера та інших мислителів.

Але при сучасному перекладі філософських текстів українською мовою зберігається низка проблем, серед яких – наївний погляд на переклад як на технічну процедуру і відсутність україномовної академічної філософської школи. За словами В. С. Горського: "Переклад вимагає розбудови власної живої мови, ми працюємо відповідно до ідей, що ними жив мислитель, чий твір перекладається" [3: 57].

Не можна також забувати і про економічну сторону проблеми. Сьогодні можна опубліковувати роботи різного за якістю рівня, також якісно відрізняються один від одного і роботи видавництв. Фактична відсутність цензури для перекладачів також дозволяє збільшувати ступінь помилки в цьому виді діяльності. У 2002 році за фінансової підтримки Міжнародного фонду "Відродження" було започатковано проект "Лабораторія наукового перекладу", робота якого полягає у співпраці та комунікації між перекладачами, науковими діячами та видавцями для поліпшення якості україномовних перекладів зарубіжної літератури гуманітарних і суспільних дисциплін. Основною і вагомою частиною проекту є проведення семінарів, присвячених перекладу текстів у межах програми "Проект перекладів". Також необхідно відзначити, що у зв'язку з введенням і посиленням дії закону про авторське право, зокрема у зв'язку з необхідністю виплачувати гонорари авторам, багато перекладачів або організаторів перекладів часто відмовляються від перекладів сучасних текстів і звертаються до текстів минулих культур. Це безумовно гальмує обмін ідеями в межах європейського філософського співтовариства. Ця особливість практики сучасного перекладу вимагає особливого обговорення.

У березні 2008 року офіційно розпочалася реалізація одного з великомасштабних українських проектів-української версії "Європейського словника філософій", французьке видання якого вийшло в Парижі в 2004 році. "Європейський словник філософій : Лексикон неперекладностей" є результатом десятирічної роботи, яка об'єднала французьких учених на чолі з Барбарою Касен (Ален Бадью, Шарль Балад, Етьєн Балібар, Жан-Франсуа Куртін, Філіп Рено та ін), а також, більш як півсотні наукових діячів, як з Франції, так і з інших європейських країн, які представляли різні сфери лінгвістики, філології та філософії.

Українське філософське співтовариство вже два роки використовує матеріали "Європейського словника філософій" завдяки перекладам Олега Хоми. Барбара Касен у "виданні" відзначає, що в сучасному світі варто зберегти мовне розмаїття, тому що кожна мова зберігає особливий неповторний світогляд, неповторний досвід, де раціональні "поняття" змішані з "мовним генієм". Тому так важливо, що кожен термін, особливо філософський, пов'язаний зі змістом через співвідношення цілої низки інших термінів певної мови (концептуальні, семантичні, термінологічні гілки та їх взаємодія). "Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей" підтримує ідею одночасної відмінності і сумірності мов, будуючи всесвіт філософії, і те, як вона (ідея) висловлена, записана, народжена і сформульована в безлічі мов.

Жанром Словника є не традиційна історія понять, він з'єднує енциклопедичну компетентність з неакадемічною відкритістю. Це історія неперекладності понять, відмінності культур, мов, термінологій та традицій, труднощів взаємного перекладу і взаємного осмислення. Олег Хома стверджує: "Відтак Словник має подати певну картографію європейських філософських відмінностей, капіталізуючи знання перекладачів. Це – робочий інструмент нового типу, інструмент, якого європейська наукова спільнота, що розширилась, конче потребує для свого самоконститування, і водночас – це путівник по філософській Європі для студентів, викладачів, дослідників, усіх, кого цікавлять їхні власні мови та мови інших" [4: 155].

На території глобалізуючого простору необхідні не тільки уніфіковані процедури, стандартизовані протоколи, норми і вимоги, але і єдиний засіб глобалізаційного спілкування – мова глобалізації, універсальна мова для всього і всіх. Єдиної світової мови не було ніколи, але на певному етапі розвитку людства існували єдині мови для цілих культурних ареалів: давньогрецький (койне), латинська, церковнослов'янська, санскрит, класична тибетська, давньокитайська (веньянь) та ін. Вони мали міжнародний і міждержавний характер, у той же час маючи офіційний статус мов побутового спілкування. Деякі з цих мов (класична арабська, почасти санскрит) ще зберігають свою роль, але загалом світовий розвиток іде в іншому напрямку. Англійська мова у світовій історії є першою з усіх мов, що претендує на звання *lingua franca* – всесвітньої, а також заслуговує на звання глобальної або глобалізаційної мови. З останньої доповіді British Council (Британської ради, незалежної і

неполітичної організації) цілком зрозуміло, що в 2015 р. англійську мову вивчатимуть 2 млрд. людей і 3 млрд. будуть вільно спілкуватися англійською. Тих, хто говорить англійською мовою і для кого це не рідна мова, вже більше, ніж тих, для кого англійська мова є рідною.

У той же час, ми не повинні забувати про ту глобальну роль, яку відіграє англійська мова у світовому масштабі. Політик, учений, який вільно володіє англійською мовою, завжди буде мати перевагу перед своїм "безмовним" колегою. Наукові дослідження в світі знаходять відображення в масі наукових, технічних і популярних журналах і вісниках, що виходять англійською мовою. Міжнародні філософські форуми, що проходять англійською мовою, відіграють чималу роль у процесі консолідації міжнародного наукового співтовариства. Англійська допомагає створити комунікацію між різними філософськими школами різних країн і континентів. XX Всесвітній філософський конгрес, що проходив у 1998 р. в США, по суті, був першим конгресом за всю історію, де безроздільно домінувала англійська мова, хоча формально залишалися робочими мовами французька, німецька, іспанська та російська. І в цьому не було злого умислу або якоїсь спланованої змови, як не було його й на Всесвітньому конгресі ісламської філософії "Мулла Садр і трансцендентна філософія", який проходив у травні 2004 р. у Тегерані і де практично всі учасники, які представляли близько 30, в основному ісламських країн, говорили англійською мовою. У сфері науки і освіти тепер вже навряд чи знайдеться область людських знань, яка не була б належним чином представлена англійською мовою.

Англійська мова стала головною мовою всесвітнього спілкування в Інтернеті. На думку одного з провідних експертів англійської мови Д. Крістала: "В Інтернеті усі люди рівні між собою, якщо вони спілкуються англійською....", близько 80% інформації, що зберігається на електронних носіях записано англійською [5]. На думку Крістала, поява нових варіантів англійської мови – World або New Englishes – може спричинити за собою становлення нового феномену – "англійської мовної сім'ї", що в черговий раз підтвердить значимість даної мови для мовного суб'єкта, який обирає саме її серед безлічі інших як найбільш прийнятну в міжнародній та міжкультурній комунікації [5].

Таким чином, процесу створення української елітної філософської мови активно протистоять експансія англословного філософського спілкування та англословних перекладів, обсяг і значення яких в світовому культурному процесі не можемо порівняти з вітчизняними продуктами перекладу. Для сучасного українського філософа рідна українська мова тільки відновлює своє значення "внутрішньої мембрани", внутрішнього мовного кордону, що зберігає самобутність мовного простору буття думки, тоді як зовнішня міжнародна перспектива задається сучасною англійською мовою, що заявила себе в сучасній культурі як *lingua franca*. Тому перекладач, як і сучасний український філософ, перебуває в ситуації "подвійної герменевтики", тому що, з одного боку, розуміє необхідність власної участі у створенні україномовного філософського термінологічного апарату і філософського середовища спілкування, а з іншого – усвідомлює перспективу включення у загальноєвропейський і англо-американський культурний філософський англословний контекст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
2. Хома О. Філософський переклад і мова української філософії / О. Хома // Філософсько-антропологічні студії 2000. Європейський вектор та основні цінності української гуманістики. – Істина. Правда. Життя. (до 70-річчя Мирослава Поповича). – К. : Стило, 2000. – С. 349–353.
3. Горський В. С. Переклад як інтерпретація по-українськи / В. С. Горський // Філософія в українській культурі : методологія та історія. Філософські нариси. – К. : Центр практичної філософії, 2001. – С. 54–61.
4. Хома О. Європейський словник філософій : дослідження європейського концептуального простору в українському контексті / О. Хома // Філософська думка. Український науково-теоретичний часопис. – № 4. – К. : Видавничий дім "Академперіодика", 2008. – С. 154–159.
5. Crystal D. A. Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. A. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 1007 p.
6. Автономова Н. С. О философском переводе / Н. С. Автономова // Вопросы философии. – № 2. – М. : Наука, 2006. – С. 89–102.
7. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман ; [пер. с англ.]. – М. : "Весь мир", 2004. – 188 с.
8. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи терміноутворення : семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім "KM academia", 2000. – 218 с.
9. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2001. – Ч. 1. – 271 с.
10. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2001. – Ч. 2. – 303 с.
11. Crystal D. A. Language Must Change, to Keep Pace with Society / D. A. Crystal // Liverpool Daily Post, 16 May, Thursday. – 1963. – 9 p.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Бевз Н. В. Перевод философских текстов в современном культурном пространстве Украины.

Анализируется ситуация, связанная с идеей создания украинского элитного философского языка, которому активно противостоит экспансия англоязычного философского общения и англоязычных переводов, объем и значение которых в мировом культурном процессе нельзя сравнить с отечественными продуктами перевода. Переводчик, как и современный украинский философ, находится в ситуации "двойной герменевтики", поскольку, с одной стороны, понимает необходимость собственного участия в создании украиноязычного философского терминологического аппарата и философской среды общения, а с другой – осознает перспективу включения в общеевропейский и англо-американский культурный философский англоязычный контекст.

Bevz N. V. The Translation of Philosophical Texts in Ukrainian Cultural Contemporary Field.

The article analyzes the situation dealing with the idea of Ukrainian elite philosophical language formation which English philosophical communication and English translation expansion are actively resisted to, without any comparison of volume and meaning in the global cultural process in comparing with native products of translation. A translator as well as modern Ukrainian philosopher being in the situation of "double hermeneutics", understands the necessity of his own participation in forming Ukrainian language philosophical terminological mechanism and philosophical communication society on the one hand and realizes the perspective of being involved into the European and English-American cultural philosophical context on the other hand.